

Pîr-i Lâlezârî Mahmud Üsküdârî

F E R D A O L B A K M A Z A K

Araştırmacı - Yazar

Mutasavvıf, şair ve musikîşinas olan Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri, aynı zamanda İstanbul lâlesinin yetiştirilmesine öncü olmuştur. Lâle yetiştirilmesini teşvik ve tavsiye etmiştir, yani İstanbul lâlesi ve lâlecilerinin pîridir.

Tarihimizde lâle, bahçelerimizin ve sanat eserlerimizin en güzel ziyneti olarak yerini almıştır. Türkler bahçelerinde lâle yetiştirmişler ve çeşitli yerlere bu çok sevdikleri çiçeği nakşetmişlerdir.¹

Sert Asya kışlarının ardından karların altından fıskıran lâle, Türkler için hayat ve bereket ifade eden bir simge halini almış ve baharın müjdecisi olmuştur. Lâle, XI. ve XII. yüzyıllarda Orta Asya'dan Karadeniz kıyılarına ve batıya doğru yayılmıştır. Kafkaslardan Yakındoğu'ya taşınarak bahçeleri doldurmuştur.²

Çiçek sevgisi ve merakı, Osmanlı Türklerinde, köylüsünde, kentlisinde ortak ve yaygın bir tutkudur. Çiçeklerle ilgili kitaplarda yer alan yüzlerce ismin ne işle uğraştığına baktığımızda, devrin padişahından başlayıp sadrazamlara, vezirlere, kaptan-ı deryalara, şeyhülislâmlara, ulemâya, tarikat şeyhlerine, şairlere, zenaat ehline ve halkın her sınıfına kadar sıralandığını görürüz.³

Lâleye verilen önemin en büyük sebebi, "lâle" kelimesinin yazılışıyla "Allah" yazılışında aynı harflerin kullanılmasıdır. Allah, hilâl ve lâle kelimelerinin aynı harflerle yazılması ve ebced hesabıyla aynı değeri taşıması, lâleyi Allah kelimesini temsil eder hale getirmiş, maddî ve mânevî değerini arttırmıştır. Bu harflerin hiç birinde nokta kullanılmadığından, ünlü lâlezârîler lekeli lâleleri makbul saymazlardı. Bu yüzden lâle yetiştirilmesine aşırı önem verilmiş, cami, çeşme, mezar gibi yerlerin süslenmesinde ve Türk süsleme sanatında yüzlerce üslupta yer almıştır.⁴

Lâle tek soğandan, yalnızca bir dal ve tek bir çiçek verdiği için Allah'ın birliğini temsil eder ve görünüşü tevhid simgesi olan elif harfine benzetilir.

Takvîm'ül-Kibar'da, lâlenin kudsiyeti bizzat Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin ifadesiyle şöyle anlatılır:

“Lâle kelimesini oluşturan harfler ism-i Celâl harfleri ile karşılaştırılırsa aynı olduğu görülür. Bundan dolayı lâle yetiştirmeye büyük ilgi vardır. Bu çiçeğe dikkatlice bakılırsa Hakk’ın nice mânevî sırları müşâhade edilir. Hatta, manevî değerinin diğer çiçeklerden üstün olduğu o kadar açıktır ki, râğbet olunan temiz ve güzel bahçelerle havası güzel topraklarda açılırlar. Kefere diyârında ve süflî yerlerde çiçek açmadığı gibi soğanını bile çürütür.” yazmaktadır.

Mehmet Aşkî,

“Olmasa mazhar eğer ism-i Celâl’e lâle,
Nâil olmazdı, bu hüsn ile cemâle lâle.
Mazhar-ı ism-i Celâl olmasa âyâ lâle,

Bulamaz idi bu kadar rütbe-i vâlâ lâle.”⁵ mısralarıyla, bunu en güzel şekilde anlatır. Yani, “Eğer, lâle Allah isminin harflerini taşımasaydı, bu kadar güzel bir çiçek olur muydu? Acaba, lâle Allah isminin harflerini taşımasaydı, bu kadar yüksek mertebelere erişir miydi?” der.

Lâle, Osmanlı İmparatorluğu’nda, XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında süs bitkisi ve süsleme motifi olarak çok büyük bir önem kazanmıştır. Daha sonra bu ilgi doruğa çıkmış ve III. Ahmed zamanına “Lâle Devri” damgasını vurdurmuştur. Anadolu’da lâlenin süsleme ve şiirlerde yer alması Türklerle başlamıştır. Süsleme motifi olarak kullanılması XII. yüzyıldan itibaren görülür. Lâleyi şiirlerine konu eden ilk şair ise, Mevlânâ Celâleddin Rûmî’dir.⁶

Lâlezâr- 1 Bağ-ı Kadîm yazarı Mehmet Remzi, lâleye gösterilen ilgi ve îtinanın Lâle devrinere mahsus olmayıp çok daha eskilere dayandığını şöyle dile getirir:

“ Lâleye pîr-i sabâdan bu nefes şimdi değil,
Ezelîdir bu hevâ vü heves şimdi değil.”⁷

İstanbul’da, yabânî lâle çeşitlerinden seçilerek veya melezeleme usûlüyle elde edilen ve “Lâle-i Rûmî” (İstanbul lâlesi veya Osmanlı lâlesi) adı verilen lâlelerin yetiştirilmesine Kânûnî Sultan Süleyman zamanında başlanmıştır. Bu şekilde ilk lâle ıslâhını Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi gerçekleştirmiş ve bu lâleye “Nûr-ı Adn” adını vermiştir. Yeni bir tür lâleyi yetiştirebilmek çok büyük sabır ve sebat işidir. Çünkü değişik renk ve özelliklere sahip bir lâlenin elde edilebilmesi için en az on yıl gerekmektedir.

Abdullah Mahmut Efendizâde’nin Şukûfenâme’sinde, Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri’nin lâle yetiştirilmesi için işâret buyurmaları şöyle nakledilir:

“İlk olarak Cezâyir’den getirilen sarı nergisi, Cennet Şeyhi birâderi Ahmed Çelebi bahçesinde yetiştirir ve nergis çiçek açtığında, bir iki tanesini Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri’ne götürüp takdim eder.

Hüdâyî Hazretleri;

Ahmed Dede bunun tohumunu al, buyurur. Nergisin tohumu olabileceği kimse tarafından bilinmezken böyle bir hitapla karşılaşan Ahmed Çelebi nergisin tohumunu alarak diker. Seneler geçtikçe şukûfeler terakkî edip bu mertebeye erişti” diye Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri’nin işâretiyle İstanbul lâleciliğinin başladığını yazar.⁸

İstanbul lâlesi, Yavuz Sultan Selim'in Kırm'ın güneyindeki Kefe'den getirttiği 300 bin lâle soğanından yetiştirilmiş olmalıdır. İstanbul lâlelerinin biçimleri, bildiğimiz lâlelerden çok farklıdır. İstanbul lâlesinin çiçeği badem biçiminde, berkleri ise hançer şeklinde ve uçları tığ gibi ince ve sivridir. İstanbul lâlesi çeşitleri 1730 yıllarından sonra yavaş yavaş kaybolmuştur.

Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde, Ahmed Kâmil maddesindeki rivâyette ise;

“Azîz Mahmud Hüdâyî tekkesinde çileye girmiş ve tekkedekilerin pabuçlarını diken bir derviş varmış. Hüdâyî hazretleri bir gün bu dervişin odasına girdiğinde, birtakım lâle soğanlarıyla meşgul olduğunu görmüş ve bunları ne yapmak istediğini sormuş. Derviş:

-Şeyhim, bunlar memleketimin dağlarında yetişmiş hatıralar, bir yere ekeceğim. Bendeniz burada terbiye oldum, bakalım himmetinizle bu soğanlar ne olacak? diye cevap vermiş. Bu cevap üzerine Hüdâyî hazretleri:

-Pabuççu Lâlesi mübârek olsun(buyurmuşlar. Netice olarak o soğanlardan yetişen lâleler “Pabuççu Lâlesi” adıyla çiçekçi kayıtlarına geçmiş. Hüdâyî tekkesinde başlayan lâle merâkı daha sonra bütün İstanbul'u sarmış.”⁹ denilmektedir.

Reşat Ekrem Koçu diğer bir makalesinde, on yedinci asır başlarında Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin, lâle meraklısı bir müridinin tesiriyle lâleye merak sardığını ve şeyhin İstanbul'daki büyük nüfûzunun, lâleciliği salgın hale getirdiğini yazar.¹⁰

“Sultan I. Ahmed, Azîz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin dervişlerindendir. Şeyhine büyük bir saygı ve hayranlıkla bağlı oluşu, onu düzenli ve kontrollü bir adam yapmıştı. Şeyhi ise, gerçekten hayran olunacak müstesnâlardandı. Âdetâ ondan hükümdara, hükümdardan da halka geçen emniyet, istikrar ve iman, cemiyetin huzur ve selâmetine tesir etmiş, hayatını düzenlemiş bulunuyordu.” Sâmiha Ayverdi'nin yukarıdaki satırları Hüdâyî Hazretleri'nin saray ve halk nezdindeki itibar ve nüfûzunu ortaya koymaktadır.¹¹

XIX. yüzyılın başında yaşayan Mehmet Aşkî, başlangıcından 1730 senesine kadar yetiştirilen lâleleri üç devreye ayırmaktadır:

1. Mukaddeme-i esmâ-i lâle,

2. Esmâ-i lâle der vakt-i Hüdâyî Mahmud Efendi; 27 lâle ismi yazılıdır ve diğerleri diye cümle biter.

3. Hüdâyî Mahmud Efendi hazretlerinin zamanından sonra yâni Avcı Sultan Mehmed Han hazretlerinin zamanından III. Sultan Ahmed Han hazretlerinin vakitlerine kadar bilinen lâlelerin esmâları; 87 lâle ismi sıralanır ve diğerleri diye biter.

Aşkî'nin eserine göre Hüdâyî Mahmud Efendi zamanındaki lâlelerin isimleri şunlardır: Gonca nümâ, nîze-i gülgûn, ferah-âver, ferah-perver, rûh-perver, pertev-sûz, âşüfte, efgende, elmasnikîn, elmas-pâre, la´l-pûşî, âlem-âra, âlem-behâ, sirâc-ı gülşen, âlem-zîb, gülşen-zîb, tâb-ı âver, tâb- nemdâr, hüdâ bahş, şevkyâb, fifyâb, nemdâr kavukçu, kebîr turuncu, vasat turuncu, cedîd turuncu, bâlâ turuncu, dihkânî turuncu ve diğerleri.¹²

Lâleler; renklerine, nakışlarına, oylarına ve yetiştiricilerine göre isimlendirilirdi.¹³

Lâle ve zerrin çeşitleri çoğalıp, binlerce olduğunda çiçekçilikle ilgili meseleler de artmış, bunun üzerine meclisler kurulmuştur. Sultan İbrahim zamanında (1615-1648) Sarı Abdullah Efendi “Ser Şükûfeciyân-ı Hassâ” - Çiçekçibaşı - olarak görevlendirilmiştir. IV. Mehmed (1641-1692) zamanında da “Çiçek Encümen-i Dânişi” - Çiçek Akademisi - kurulmuştur. Yetiştirilen çiçekler bu meclise getirilir, kusursuz ve mükemmel bulunan çiçeklere isim verilir, ismi, özellikleri ve tohum sahibi listelere kaydedilirdi.¹⁴

Bu listelerden elde ettiğimiz bilgilere göre, Hüdâyî hazretlerinin “Mahmud Üsküdârî” ismiyle kayıtlı 39 lâlesi bulunmaktadır.

“Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul”¹⁵ adlı yazmada, bazılarının özellikleri de yazılı olan, “Mahmud Üsküdârî” ismiyle kayıtlı Hüdâyî lâleleri şunlardır:

Âşüfte, Âb-ı revân, Pertev-efgen, Behçet efvâ, Bî misl, Tâb-ı şedâr, Cihansûz, Cihan ziyâ, Dâd-ı Hüdâ; Dilârâm, Reşnâver, Zîb-âver, Sagîr şinas, Sagîr nişîn, Serâmed, Şu´leger, Şafak nümâ, Şûr-efgen, ´Âlemzîb, Âlemziyâ, Âlemsûz, Âlem-nümâ, Gülçîn, Gülşen-perver, Muazzam, Mükerrrem, Mor Mahmudî, Mihrengiz, Nâzikter, Nâz u niyâz, Netîce, Neş'e-i efgen, Neş'e-i pîra, Nev dîde, Nûr-ı Mahmudî, Nîze-i elmâşgûn, Nîze-i sâmakî, Nîze-i Mahmud, Vâhid-i cedîd.

“DEFTER-İ LÂLEZÂR-I İSTANBUL”da özellikleri belirtilen Hüdâyî lâlelerinin tarifleri şöyledir:

ÂŞÜFTE: Reng-i gülzârı sahih ve şeffaf, fitilleri siyah, berkleri beraber, tuğları bî kitâbedir.¹⁶

PERTEV-EFGEN: Yekrengi açık güvezdir, bembeyazdır. Berkleri hançerî, bârik (ince) ve beraber, fitilleri mor ve tohumundan kütahçe (kısaca), kitâbeleri şeş berkinde açık benefşedir. Rişteleri açık erguvânî ve benefşe, pembe kitâbelerinin resm-i hey'eti ve peyker şekli müdevverle bâdemî beyinde.¹⁷

TÂB-I ŞEDÂR: Rengi al-ı sahih, kitâbeleri uç berkinde hafî, fitil sarı, bembeyaz, berkleri içberkleri bîderininden incedir ve bârik ve beraberdir.¹⁸

Sûr-Efgen

Zib-Âver²¹

DÂD-I HÜDÂ: Yekrengi elvanlı, fitilleri açık mor, ve tohum katıyla beraber tığları nısfından keşide, rişteleri beyaz, berkleri bârik ve beraber, sertiz bî kitâbe, bembeyaz sahih, derûn u bî derûn ve sülüsü elfâ mikdarı beyazlığı bâlâyâ samûr etmiştir. Bezri (tohumu) metânetindedir.¹⁹

ZÎB-ÂVER: Yekrengi mor, bembeyaz, berkler hançerî bârik ve beraber, tığları nısfından keşide, fitilleri mor, kitâbeleri lajiverdî.²⁰

ŞU´LEGER : Rengi erguvânî ve badincânî beynindedir. Kitâbeleri uç berkinde hüveydâ (âşikâr), tığları nısfından, berkleri bârik ve beraber.²²

ŞÛR-EFGEN: Yekrengi açık gülrîzâd derûn u bîrûn mücellâ, fitilleri siyaha mâil mor ve tohum hanesinden kûtâh, berkleri hançerî ve beraber ve bârik, pâyni, beyaz bî kitâbedir. Rişteleri beyazdır. Tığları zîr meyânından keşide endamda nîze-i gülgûn diplidir.²³

´ÂLEMZÎB: Dû rengi leylâkî, güvez ü nebâtî ile mülevvendir (boyalı). Berkleri bârik ve beraber ve hançerî, tığları zîr meyânından yer keşide sülüsânene karîb, nîm kitâbeleri lajiverdî, mihrap gibi şeş berkinde, celî ve derûnları beyaz bembeyaz, fitilleri mor harde, rişteleri bâlâsı fitili ile rengin ve esfli beyaz, endâm ve letâfeti pabuççu yolunda.²⁴

GÛLÇİN: Rengi koyu gülrîzâd, bembeyaz, fitilleri mor iç berkleri taşrasına gâlib, bî kitâbedir.²⁵

NETÎCE: Kitâbeleri lajiverdî, rengi essemâil-i güvez, berkleri bârik ve hançerî, iç berkleri cüz'î nâkis ve bîrûnundan (dışından) nümâyân (âşikâr), tığları nısfına karîb, kitâbeleri bâlâsı bâdemî ve çifte ve pâyni hafî lajiverdî, fitilleri koyudur ve tohumundan kûtâh, rişteleri nebâtî ve tohumuna karîb mahallinde, rengi ziyâde bensefid (bembeyaz) ve gülşen ârâ diplidir.

Nezâfet habs u ân buldu netîce
Güzellik sende hatmoldu netîce.²⁶

NEŞ'E-İ EFGEN: Berkleri bârik ve beraber ve hançerî, tığları nısfından keşîde, kitâbeleri hafî lajiverdî, rengi gülrîzâd, bembeyaz, fitilleri mor, tohumuyla beraber, rişterleri beyaz.²⁷

NEŞ'E-İ PÎRÂ: Rengi gülrîzâd, fitilleri mor.²⁸

NÎZE-İ ELMÂSGÛN: Yekrengi elmâsî, fitilleri mor, bî kitâbedir. Tığları nısfından, berkleri bârik ve beraber.²⁹

NÎZE-İ MAHMUD: Al ve mücellâdır. Berkleri bârik ve beraber ve hançerî, kitâbeleri uç berkinde hafî ve lajiverdî ben nebâtî.³⁰

XVII. yüzyıl sonlarına doğru, lâleye karşı olan ilginin bir tutkuya dönüşmesi, lâle soğanları fiyatlarının aşırı yükselmesine sebep olmuştur. 1726 yılında fiyatları kontrol edebilmek amacıyla, soğanların fiyatları belirleyen bir liste hazırlanmış ve bu fiyatların üzerinde satış yapılması yasaklanmıştır. Hatta, “Mahbub” adlı lâlenin beş yüz altına satıldığı, ancak lâle çeşitlerine narh konulması üzerine, bin kuruştan fazla fiyatla satılması yasaklanmıştır. Lâlelere narh konulması ve uygulanması emri İstanbul Kadısı Kethüdâzâde Mehmet Efendi'ye gönderilen Hüküm-ü Hümâyûn'la (şöyle) bildirilmiştir:³¹

“İstanbul kadısı fazîletlü efendi, diye başlayan fermanda lâlenin değerinden beş on kat fazla fiyatla satıldığı, bunun üzerine baş çiçekçi Şeyh Mehmet efendi nezaretinde çiçekçilerle birlikte tek tek deftere kaydolunarak fiyatları belirlenmiş ve bir akçe bile fazlasına satılması halinde cezalandırılacakları ifade edilmiştir.) Ahâlî-i Dâru's-Saltanat-ı Aliyye iktizâ-yı letâfet-i tabîat ile öteden berü şükûfe-perverliğe meyl ü rağbet ve kudret-i ilâhiyyeyi temâşâ ve müşâhade için lâle-i Rûmî terbiyesini zamân-ı kadîmeden berü âdet edüp ricâl-i Devlet-i Aliyye'den dahi niceleri rağbet ve her birinin envâ u ecnâsına göre harîd ve furûhtunda kıymet ve bahâsivech-i i'tidâl üzeremalûm olup Devlet-i Aliyye İstanbul'a teşrîf eylemezden mukaddem ol vechile bey'ü şîrâ ve ba'zı şükûfe kesret bulduka bahâsı dahi tedennî ve tenezzül bulup gün be gün bahâ-i rahîs ile ahz u i'tâ oluna gelmiş iken Devlet-i Aliyye-i ebed-ittisâl Âsitâne-i saâdet'e sâye-endâz-ı iclâl olup liiâhi'l-hamd ve'l-minne her taraf karîn-i asâyiş ve emniyet ve sâye-i Devlet-i Aliyye'de cümlelerin ârâyiş istirahatleri kemâlde olup bu hâlde “lâle” tarafımızdan bazı mertebe rağbet bulmağın şükûfe furûhtunu sermâye-dâd u sitâd ede tâife-i bî-esnâf bu hâlâtı mahzan fırsat addedüp sene besene bahâsına terakkî zammederek değer-i bahâsından beş- on kat ziyâdeye çıkarup hadd-i i'tidâl ve insâfî tecâvüze cesâret ve ibâdullaha bî-hadd cevri u eziyet etmeleriyle bu husûsu bir nizâm-ı kavîye ifrâğ olunmak muktezî ve husûsan ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ve gayriden terbiyesine me'lûf olanların kesretine binâen ziyâde revâcî olup bi'z-zarûre bir hadd-i muayyen tahsîs ile narh tâyin olunmak iktizâ etmeğın ahd-i karîbde alınup satıldığı minvâl üzre bir defter tertîb ve fî'leri vaz' olunmağla imdi ser-şükûfeciyân olan Şeyh Mehmed Efendi mârifetiyle çiçekçileri getirüp defterde mastûr olan fî'leri birer birer kendilere tefhîm ve fimâ-ba'd tâyin olunandan bir akça ziyâdeye furûht olunmamak üzere narh defterine kayd

ve tenbîh ile narh tâyin eylesiniz. Bundan sonra sırren ve alenen tecessüs olunur. Fermân olunan bir akça ziyâdeye bey´ederler ise şukûfeleri mîrîden zabt ve kendileri bilâd-ı ba´ideye nefy ü tağrîb ile te´dîb olunacakların ifâde ile gereği gibi tenbîh ü tekîd eylesiniz deyû buyruldu. 27 Şevval 1138/1726

Ve son paragrafta;

Devletlü izzetlü veliyyü'n-ni´âm efendimiz hazretlerinin işbu 1138/1726 senesi Şevvâl-i mükerrerinin yirmi yedinci günü lâle-i Rûmî ecnâsının kebîrlere tâyin ve takdîm buyurdıkları fiyat defteridir.”³² dedikten sonra, devamında lâle isimleri ve fiyatları kayıtlıdır. Burada Hüdâyî lâleleri arasında geçen lâle isimleri ve fiyatları şöyledir:

Âb-ı revân: 5 kuruş³³, Pertevefgen 1, Dilârâm 5, Serâmed 15, Şürefgen 1*, Âlemzîb 10, Mührengîz 1, Nîze-i sâmakî 5 kuruştur.

Devlet adamlarının lâleye merak duyup ilgilenmeleri XVI. yüzyılın ortalarına rastlar. Bu tarihlerde değer kazanan lâlenin şöhreti, yüzyılın sonlarına doğru yabancı sefirlerin bile dikkatini çekerek, ülkelerine dönerken yanlarında lâle soğanı götürmüşlerdir.³⁴

III. Ahmed büyük bir çiçek meraklısı olup, en çok sevdiği çiçek lâle idi. Saltanatı zamanında, lâle süsleme sanatlarının en baş motifi olmuş ve devrin sembolü olmuştur. Bunun için 1703-1730 yılları arasına “Lâle Devri” denilmiştir. Lâle merakı İstanbul’da doğmuş yerli bir Türk buluşu idi. Fakat daha sonraları neredeyse tamamen unutulmuş, diğer çiçekler arasında kaybolmuş, değer ve önemini yitirmiştir. Lâle soğanı ilk defa, Kanûnî devrinde Hollanda’ya götürülmüştür. Ancak Hollandalılar, bu işi geliştirerek millî kültür haline getirmişlerdir.³⁵ Kanûnî devrinde İstanbul’un lâlesi ve leylâkları çok meşhurdu.³⁶

Yılmaz Öztuna da, lâle, leylâk, sümbül ve tûğ-ı şâhî çiçeklerinin tohumları ilk defa Hollanda’ya ve oradan diğer Avrupa ülkelerine, XVI. yüzyıl ortalarında Kânûnî nezdinde Almanya büyükelçisi olan Baron von Busbecq tarafından götürüldüğünü; lâle soğanının Türkiye’den Hollanda’ya getirilişinin, Hollanda’da her yıl millî bayram olarak kutlanmakta olduğunu yazmaktadır.³⁷

Bizde ise bir zamanlar; Sultan’dan Pabuççu’ya kadar uzanan lâle sevdâsı, Yıldırım’a tılsımlı gömleğinin sırtına lâle motifi kondurmuş, Fâtih’e kaftanını lâlelerle bezetmiş, Yavuz Sultan Selim’e Kefe’den lâle soğanı ısmarlatmış, Kânûnî’ye lâle redifli şiirler yazdırmış, I. Ahmed’i bizzat lâlezârî yapmış, Avcı Mehmed’e çiçek enstitüsü kurdurmuş ve nihâyet III. Ahmed’i Sâdâbâd’e götürdüğü sırada lâle çeşitleri bini aşmış, zevk ve sanat âleminde zirveye ulaşmıştı.

Ancak daha sonra, bir devre adımı vermiş, şiire, edebiyata, süsleme sanatları ve güzel sanatlara konu olmuş, ilham vermiş bir değer olmasına rağmen vefasızlığa uğramıştır. Başlı başına bir kültür oluşturmuş bu nadide çiçek, şaşaalı zamanlarındaki maddî ve mânevî himâyeyi, maalesef daha sonraları bulamamıştır.

Azîz Mahmud Üsküdârî, Lâle-i Rûmî de denilen İstanbul lâlesi özelliğindeki ilk lâleyi, “Nûr-ı Adn” adıyla yetiştiren Ebussuud Efendi’yi takip ederek, lâlemize binlerce renk ve biçim kazandırılmasına öncü ve teşvik edici olmuştur.

Süleymaniye'de, botanik bahçesinde yetişen İstanbul Lâlesine benzer lâle

1730 yıllarından sonra İstanbul lâlesi çeşitleri kaybolmaya başladığı gibi, birkaç sene öncesine kadar bildiğimiz lâle de az görülür bir çiçektir. Çocukluğumuzun Emirgân'daki lâle bayramları tarihe karışmış, baharda boy göstermeye çalışan ithal lâleler bile eski neşesini kaybetmişti. Son yıllarda İstanbul'u lâlelendirmeye gayreti göze çarpmakla birlikte³⁸, İstanbul lâlesinin bir örneğinin bile bulunmaması üzüntü vermektedir.

Ancak, son günlerde Süleymaniye'de bulunan botanik bahçesinde İstanbul lâlesine benzer bir lâle yetiştirilmiş, bu lâlenin aslına yeniden dönebilmesi için genetik çalışmalar başlatılmıştır. İstanbul Belediyesi ve İstanbul Üniversitesi'nin ortak çalışması olan projenin ilk aşamasında, başta Osmanlı Lâlesi olmak üzere üç tür lâle üzerinde genetik inceleme yapılacaktır. İstanbul Lâlesi soyunun genetik özelliklerini taşıyan soğan elde edildikten sonra, uygun bir alan bulunarak soğan çoğaltma işlemine geçilecektir. Yeterli üretime ulaşıncaya İstanbul'un park ve bahçelerine dikilecek, dünyaya satışına başlanacaktır. Bütün bu sürecin dört yılda, gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.³⁹

Bu sevindirici haberle birlikte dilek ve temennimiz, Üsküdar Belediyesi'nin de bu projede yer alarak, özellikleri bilinen Hüdâyî lâlelerinin yetiştirilebilmesini sağlaması ve lâlezârîler pîri Azîz Mahmud Hüdâyî Dergâhı'nda yukarıdaki bahçenin lâlezâr olması için gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Böylece yeşerip boy atarak tevhidi simgeleyen her lâleyle birlikte, hazretin rûhu şâd olup, himmetinin bizlere ulaşması niyâzıyla...

DİPNOTLAR

- ¹ Haluk Şehsuvaroğlu, Asırlar Boyunca İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Eki, Tarihsiz.
- ² Nurhan Atasoy, Hasbahçe, Aygaz, İstanbul 2002, s. 128.
- ³ Orhan Şaik Gökyay, Divan Edebiyatında Çiçekler I, Güçlük Nerede? Seçme Makaleler 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 55.
- ⁴ M.Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB yayını, İstanbul 1971, c. II, s. 355.
- ⁵ Tabip Mehmet Aşkî, Takvîm'ül-Kibar min Mi'yâr-ül Ezhâr, Millet Kütüphanesi, A.E.Tby. 167, s. 4, 2.
- ⁶ Turan Baytop, Lâle Albümü, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 1.
- ⁷ Mehmet Remzi, Gonca-i Lâlezâr- ı Bağ-ı Kadîm, Millet Kütüphanesi, A. E. Tby. 157
- ⁸ Abdullah Mahmut Efendizâde, Şukûfenâme, Millet Kütüphanesi, A. E. Tby. 167, s. 2-3.
- ⁹ Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, Ahmed Kâmil maddesi, 1958, c. I, s. 385.
- ¹⁰ Reşat Ekrem Koçu, "Tarihte Türk Çiçekçiliği", Büyük Doğu Mecmuası, 1943, sayı 3.
- ¹¹ Sâmîha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Damla Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 49.
- ⁷ Aşkî, age, s. 3.
- ¹³ Koçu, agm.
- ¹⁴ Baytop, age, s. 4.
- ¹⁵ Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul, Millet Kütüphanesi, A. E. Tby. 164.
- ¹⁶ s. 2.
- ¹⁷ s. 8.
- ¹⁸ s. 15.
- ¹⁹ s. 27.
- ²⁰ s. 37.
- ²¹ Şûr-efgen ve Zîb-âver isimli lâlelerin çizimleri, târiflere göre, Dr. Candan Nemlioğlu tarafından çizilmiştir. Değerli katkılarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.
- ²² s. 47.
- ²³ s. 48.
- ²⁴ s. 57.
- ²⁵ s. 69.
- ²⁶ s. 88.
- ²⁷ s. 90.
- ²⁸ s. 90.
- ²⁹ s. 95.
- ³⁰ s. 97.
- ³¹ M. Münir Aktepe, "Damat İbrahim Paşa Devrinde Lâle", Tarih Dergisi, c.4, sayı 7, s. 92; Koçu, agm; Cevdet Paşa, Tarih, Matbaa-i Âmire, İstanbul, c. I, s. 41.
- ³² Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umûr-ı Belediye, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, c. I, s. 417.
- ³³ Mecelle'de 1, Aktepe 1,5 kuruş olarak geçmektedir.
- ³⁴ Aktepe, agm, s. 86.
- ³⁵ Oktay Aslanapa, "Bizde ve Hollanda'da Lâle Devri", Türk Yurdu Dergisi, c. 2, sayı 3, s. 13.
- ³⁶ Ahmet Refik, Eski İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.23.
- ³⁷ Yılmaz Öztuna, Osmanlı Devleti Tarihi, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul, 1986, c. 2, s. 183.
- ³⁸ Belediye yetkililerince, bu sene İstanbul'da 550 bin lale soğanı ekildiği ifade edilmektedir. (Hürriyet Gazetesi, 24.04.2005)
- ³⁹ Ersin Kalkan, "İstanbul Lalesi 150 yıl sonra geri dönüyor", Hürriyet Gazetesi, 24.04.2005